

УДК 316.304

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СІЛЬСЬКИХ СТИЛІВ ЖИТТЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Лінцова Надія Юріївна – соціолог, дослідник в агенції Umbrella Research

У статті розглянуті теоретичні і практичні аспекти аналізу сільського стилю життя, зокрема диференціація і поділ сільських стилів життя відповідно до форм зайнятості, територіальної наближеності села до міста тощо. Стаття сфокусована на змісті габітуального виміру стилів життя та аналізі того, як сільський спосіб життя через сільський габітус формує сільський стиль життя, за якою логікою він проявляється в смаках і практиках селян тощо. Зокрема, виокремлено два провідних сільських способи життя – аграрний та неаграрний способи життя, які напряму пов'язані з формами зайнятості, та проміжний (комбінований) спосіб життя (між аграрним та неаграрним). У межах аграрного сільського способу життя виокремлено і розглянуто габітус «на землі» як габітус постійного зв'язку із землею; в межах неаграрного сільського способу життя виокремлено і розглянуто два габітуса відмови від роботи на землі - габітуса «від землі» та «проти землі». Окреслені стилеві стратегії носіїв габітусів проміжного способу сільського життя. В межах теорії наздоганяючої модернізації запропонована типологія перехідних сільських стилів життя (стиль життя у віддалених селах, стиль життя пересічних сіл, стиль життя у приміських селах). Підкреслено, що наведена диференціація сільських стилів життя може бути застосована для опису і аналізу актуальних процесів трансформації сільських соціальних спільнот.

Ключові слова: сільський стиль життя, спосіб життя, перехідні стилі життя, габітус «на землі», габітус «біля землі», габітус «від землі».

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты анализа сельского образа жизни, согласно которым использование габитуального измерения стилей жизни позволяет осуществлять дифференциацию и разделение сельских жителей по формам занятости. Статья сфокусирована на содержании габитуального измерения стилей жизни сельских жителей, а также на том, как сельский образ жизни через сельский габитус формирует сельский образ жизни, по какой логике он проявляется во вкусах и практиках сельских жителей и т. д. В частности, выделены два ведущих сельских образа жизни - аграрный и неаграрный образы жизни, которые напрямую связаны с формами занятости, и промежуточный (комбинированный) образ жизни (между аграрным и неаграрным). В рамках аграрного сельского образа жизни выделены и рассмотрены габитус «на земле» как габитус постоянной связи с землей; в рамках неаграрного сельского образа жизни выделены и рассмотрены два габитуса отказа от работы на земле - «от земли» и «против земли». Очерчены стилевые стратегии носителей габитуса промежуточного сельского способа жизни. В рамках теории догоняющей модернизации предложена типология переходных сельских стилей жизни (стиль жизни в отдаленных селах, стиль жизни обычных сел, стиль жизни в пригородных селах). Подчеркнуто, что приведенная дифференциация сельских стилей жизни может применяться для анализа и описания актуальных процессов трансформации сельских социальных сообществ.

Ключевые слова: сельский стиль жизни, образ жизни, переходные стили жизни, габитус «на земле», габитус «возле земли», габитус «от земли».

The article deals with the theoretical and practical aspects of the analysis of the rural way of life according to which the use habitually lifestyles measurement allows the differentiation and separation of the rural population on employment forms. The article focuses on the content of habitually measure the lifestyles of rural people and on how the rural way of life through rural habitus forms the rural way of life, by what logic it is manifested in the tastes and practices rural residents, etc. In particular, highlighted the two major rural lifestyle. Agricultural and non-agrarian lifestyles, which are directly linked with the forms of employment and intermediate (combined) between the agricultural and nonagricultural lifestyles. Within the framework of the rural agrarian lifestyle isolated and considered habit «on the ground», as the habit of constant contact with the ground; within the non-agricultural rural lifestyle isolated and examined two habitus refusal to work on the ground - «from the earth» and «against the earth.» Also outlined stylistic strategies of carriers habit intermediate rural way of life. As part of the modernization theory overtaking proposed typology of transitional rural life style (a style of life in the remote villages, lifestyle ordinary villages, suburban lifestyle in the villages). The above differentiation of rural life styles can be used to analyze and describe the current processes of transformation of rural social communities.

Keywords: rural lifestyle, lifeway, lifestyle, habitus, transient lifestyles, habitus on the land, habitus near

the land, habitus out the land

Актуальність звернення до концепту сільського стилю життя зумовена тим, що зараз в сільській місцевості виникає нова диференціація, пов'язана як із функціональними трансформаціями соціальної структури на селі, скороченням чисельності зайнятих у сільському господарстві, так і з взаємним існуванням та змішуванням традиційних і модерних стилів життя, які можуть поєднуватися або нашаровуватися один на одній. Формуються перехідні соціальні спільноти, яким притаманні як модернові, так і традиціоналістські цінності та норми. Для опису перебігу цієї трансформації категорії способу життя вже не достатньо, необхідно використовувати також категорію стиль життя, яка дає можливість зосередитися на змінах форм соціального життя.

Перетини змістовного поля феноменів, пов'язаних зі стилем і способом життя, а також складні взаємозв'язки між ними провокують синонімічне використання цих понять, особливо часто – в повсякденній мові. Тому, звертаючись до поняття «стиль життя», маємо відзначити специфічну область подальшого застосування і провести розмежування з категорією «спосіб життя» та уточнити суміжні поняття. Розмежування вище названих понять зафіксовано у їхніх визначеннях. *Спосіб життя* - це усталені форми життєдіяльності індивіда, нормативні способи повсякденного існування в межах певного соціального середовища. Категорія «спосіб життя» [1; 2; 3; 4] тривалий час осмислювалася в межах конкретних історичних типів соціальних відносин як така, що характеризує стійкі і типові види і форми життєдіяльності. Зазначимо, що категорія «спосіб життя» була розроблена саме в радянській науці, а в західній соціології в ці ж часи розроблялися поняття «стиль життя», «рівень життя», «якість життя». *Якість життя* ми визначаємо як сукупність об'єктивних і суб'єктивних якісних характеристик життєдіяльності індивіда, а *рівень життя* – як сукупність кількісних характеристик матеріального добробуту індивіда. Дослідження повсякденного життя селян у радянський період здійснювалися на основі ретельного аналізу концепту сільського способу життя, а емпіричні дослідження цього періоду обов'язково відображали цілу низку структурних елементів способу життя селян – працю, побут, дозвілля, споживання, участь у громадському житті сільської спільноти, соціальних груп, спільнот, класів, націй і суспільства в цілому [5; 6; 7].

Стиль життя визначемо як форми життєдіяльності, які вільно обрані індивідом у межах свого способу життя. Стиль життя має *властивість диференціації* у різні групи і спільноти. Вочевидь є певний набір соціально-демографічних характеристик, який впливає на стиль життя: місце проживання, рівень освіти і доходу, вік, стать тощо. Стиль життя також має *властивості структурованості і комплексності*. Розглядаючи, який саме стиль життя проявлений у конкретного сільського мешканця в конкретній ситуації, ми можемо робити припущення, як він буде поводити себе в іншій ситуації.

За сучасних умов, коли критерії соціального статусу вже не такі однозначні, якими були раніше, а свобода вибору власних ідентифікаційних зразків набагато ширше (за умов ситуації полістилізму), предметом нашого вивчення стають також властивості повсякденних практик, які складають стиль життя. Серед важливих властивостей власне стилю зазначимо, що стиль життя окремого селянина буде залежати від комплексу факторів, серед яких важливу роль відіграє його належність до соціальної групи, його місце всередині сільської спільноти. Тому об'єктом подальшого розгляду стилів життя будуть групи і спільноти всередині сільського соціального простору.

Розуміємо, що в питаннях побудови стилів життя соціальний та культурний компоненти погано розмежовуються. Для того, щоб розглядати стилі як результат трансформацій і культурних запозичень, ми використовуємо культуральний вимір, зокрема теорію Дж.Александера, яка дозволяє зрозуміти глибоко укоренені культурні структури села [8; 9]. Для розуміння впливу культурного фактору необхідно взяти до уваги також результати осмислення соціокультурних трансформацій в Україні. Наприклад, трансформацію стилів життя перехідного суспільства [10] розглядає Л. Бевзенко; явища переходу від моностилізму до полістилізму, про які зазначав, зокрема, М. Шульга [11]; модернізацію, трансформацію та транзит в українському суспільстві аналізують українські науковці Є. Головаха та Н. Паніна (подвійна інституціоналізація [12]; І. Кононов [13] розглядає концепцію транзиту; О. Мусієздов вивчає трансформації ідентичності [14; 15] тощо. М. Буравой надає пояснення тому, як саме в умовах транзиту зберігається традиція: на прикладі Росії автор доходить висновку про інволюцію та «транзит без трансформації» [16], зокрема, через збереження системи колгоспного упорядкування в сільському господарстві та повернення до попередніх способів життя та через ведення особистого підсобного господарства міськими мешканцями. Напряму пов'язані з проблематикою змін у сільському соціальному світі роботи В. Тарасенко, А. Гончарова, О. Іваненко [17]; окремим предметом соціологічного дослідження цих авторів

є перебіг аграрної реформи в Україні, зокрема процесів приватизації, реорганізації, реструктуризації в сільському господарстві тощо.

Перспективною у контексті нашого дослідження є концепція *наздоганяючої модернізації* А. Ахієзера [18;19], згідно з якою країни, що розвиваються, адаптують і наслідують стилі життя розвинених країн переважно завдяки засвоєнню стилів споживання. Розглянемо концепцію більш детально та на її основі зробимо спробу змоделювати *перехідні стилі життя*. У загальних рисах наздоганяюча модернізація проходить три етапи. Перший – це *наслідування*, що носить стихійний, поверхневий характер і орієнтоване, в першу чергу, на засвоєння зразків споживання. Другий етап – це *протидія модернізації* як реакція спільнот на небезпеку втратити ідентичність. Третій етап – це *прийняття модерністських цінностей* як своїх власних. Ця періодизація має аналітичний характер; в реальному житті відбувається не цілковита заміна, а нашарування етапів. Модернізація також може складатися зі сукупності спроб модернізації, коли певна частина суспільства може зупинитися у своєму розвитку на одному із етапів.

Послугуючись наведеною концепцією, робимо припущення, що історично (з часів здобуття Україною незалежності) та територіально (пов'язано з географічною віддаленістю від великих міст) у сільській місцевості виникає така диференціація, яка пов'язана зі взаємним існуванням та змішуванням традиційних та модерних стилів життя, що поєднуються або нашаровуються один на одній. У результаті взаємодії традиціоналізму і модернізму на селі можливим є паралельне існування та змішування традиційних і модерних культурних впливів, а також їхнє поєднання або нашарування в межах одного сільського соціуму.

Запропонуємо теоретичну типологію перехідних сільських стилів. Першим перехідним сільським стилем життя виокремлюємо *стиль життя віддалених сіл*, тобто сіл, мешканці яких рідко контактують із містом. Віддалене село є локальною та відносно автономною спільнотою, для якої є характерним поверхнєве та часткове наслідування модерних особливостей міста. Спосіб життя тут відрізняється тісними взаємозв'язками всіх мешканців, високою внутрішньопоселенською інтеграцією населення і розвиненою системою неформальних зв'язків, заснованих, зокрема, на неформальних спеціалізаціях окремих мешканців (наприклад, хтось на селі надає послуги перукаря, хтось, при нагоді, привозить з міста товари «під замовлення» тощо). В залежності від рівня віддаленості та соціальної структури, що склалася на селі, з боку селян як найбільш послідовних прибічників традиціоналізму може існувати протидія явищам модернізації.

Другим перехідним стилем життя буде *стиль життя у приміських селах*, який формується у близьких до міст населених пунктах і заснований на тісних економічних та інфраструктурних зв'язках із містом. Приміські села мають широку мережу відносин із містом як на рівні особистого селянського господарства родини, так і на рівні всього населеного пункту. В стилі життя мешканців приміських сіл матиме місце більш проявлений індивідуалізм та орієнтація на прибуток, розвинені навички наслідування модерних особливостей міста, для частки селян спроба мати міські зразки за свої власні. Індивідуальним виробникам сільгосппродукції в кожному перехідному типі може бути властивий фермерський тип поведінки з орієнтацією на прибуток. Проте, наприклад, особисте селянське господарство в Київській області, скоріше, орієнтоване на швидке виробництво і реалізацію сільськогосподарської продукції (виращування городини в зимових теплицях ранньою весною; овочевих культур влітку і восени, консервування і соління овочів і салатів на зиму). Мешканці віддалених сіл більшою мірою зацікавлені, наприклад, у виробництві м'яса і молока з метою продажу, отже, в більш тривалих процедурах виробництва і реалізації.

Третій перехідний *стиль життя пересічних сіл* складається в селах, які розташовані між вказаними вище полюсами географічної близькості до міст, тому тут характерні як тенденції модернізації, так і тяжіння до традиціоналізму. Тут формується система взаємодопомоги мешканців міста сільського походження з їхніми родичами-селянами. Часто селянська родина стає джерелом фінансової та продовольчої підтримки молоді, яка мігрувала до великого міста. Водночас, зв'язок є зворотнім: молодь піклується про батьків, приїжджає в період збору врожаю працювати на городі. Кількість проміжних і перехідних стилів життя може бути розширена за рахунок врахування детальної типології сільських населених пунктів.

Таким чином, використання культурального виміру дозволяє нам розглядати процес поєднання елементів традиції і модерну в конструюванні сільського стилю життя та висувати гіпотези для подальшої емпіричної перевірки.

Перейдемо до розгляду стилів життя в його другому, габітуальному вимірі. Габітуальний вимір, за П. Бурд'є, необхідний тому, що габітус проявляється у найбільшій повноті через смаки і практики. Можливості використання теорії габітусу для вивчення стилю життя потребує окреслити механізм, за яким габітус формує відповідні *смаки* як систему і схему для оцінювання і сприйняття практик, а сам по собі є підставою, яка породжує *практики*, в першу чергу, споживчі.

Уточнимо зміст габітуального виміру стилів життя відповідно до об'єкту дослідження – сільських мешканців та наведемо пояснення того, як сільський спосіб життя через сільський габітус формує сільський стиль життя і за якою логікою він проявляється в смаках і практиках селян.

Ми не використовуємо концепцію класів в аналізі стилів життя сільських мешканців, проте відстоюємо ідею габітуального впливу на соціальну групу. Група, до якої належить або до якої тяжіє селянин, формує і наслідує стилі життя відповідно до *форм зайнятості*. У нашому аналізі ми спираємося на твердження П. Бурд'є, що стилі життя габітуально пов'язані зі способом життя. Для нас це означає, що використання габітуального виміру стилів життя дозволяє диференціацію і поділ селян відповідно до форм зайнятості.

Виокремимо, принаймні, два сільських способи життя – аграрний та неаграрний способи життя, які напряму пов'язані з формами зайнятості, та проміжний (комбінований) між аграрним та неаграрним способом життя. Наступним кроком ми розкриємо відповідні габітуси кожного такого способу життя і опишемо більш детально у контексті форм зайнятості.

У межах аграрного сільського способу життя виокремлюємо габітус «на землі» як габітус постійного зв'язку із землею. В широкому сенсі цей габітус характерний для груп селян, які залежать від результатів власної роботи на землі. Це працівники сільськогосподарських підприємств, фермери, власники особистого підсобного господарства тощо, тобто всі ті, кого формується габітус постійного зв'язку із землею. В межах габітусу земля сприймається як цінність, динаміка і структура вільного часу залежить від сільськогосподарських циклів року.

Габітус «на землі» є провідним та певною мірою традиційним для сільських спільнот. Джеймс Скотт [20; 21] – сучасний антрополог і дослідник сільського способу життя пояснює прояви такого габітусу дією «моральної економіки селянства» (1976), в основу якої покладені принципи «первинної безпеки» і уникання ризиків. Ця концепція значною мірою пояснює структури соціальних відносин і морального порядку традиційних аграрних суспільств, соціально-економічну поведінку селян аграрного типу зайнятості. Досвід «моральної економіки» є, насамперед, досвідом всередині спільноти, такий досвід не демонстративний і не очевидний для розуміння міського мешканця, але вкрай необхідний для розуміння сільської ідентичності.

Зокрема, соціальна роль «господарника», «гарного господаря», «місцевого фермера», «сільського голови» передбачає певну орієнтацію на престижне споживання, проте таке споживання всередині сільської спільноти повинно бути біографічно прозорим, тобто повинні бути візуально очевидні моральні засоби досягнення успіху, не може бути і натяку на «легкі гроші», неробство. Соціальні стратегії для носія габітусу «на землі» повинні виключати факти обману або експлуатації сусідів. Загалом стиль життя, організований за принципом залежності від результатів роботи на землі, передбачає раціоналізацію гарантованого мінімального доходу і гарантованих мінімальних витрат кожному члену сім'ї. У цьому контексті «моральна економіка» протистоїть ринковій економіці, яка орієнтована на отримання прибутку і зростання рівня споживання. У всіх історичних періодах зайнятість у сільгоспвиробництві була домінуючою формою зайнятості для українських сільських мешканців. Зрозуміло, що і радянське село не було гомогенним за критерієм зайнятості на землі [22], проте габітус «на землі» завжди був найбільш поширеним.

В останні два десятиріччя на селі зростає соціальне значення тих груп сільських мешканців, чії форми зайнятості не пов'язані з аграрним виробництвом. Розглянемо детально зміст цих габітуальних моделей із урахуванням практик і смаків, які характерні для носіїв неаграрного способу життя.

У межах неаграрного сільського способу життя виокремлюємо два габітуси відмови від роботи на землі. Перший назвемо габітусом «від землі», а другий – габітусом «проти землі». Ці габітуси відрізняються тим, що «проти землі» є результативною спробою втечі від землі, коли основні доходи отримуються поза аграрним виробництвом, а габітус «від землі» – складається із сукупності спроб не працювати на землі, але аграрне виробництво зберігає провідне значення в структурі отримання доходів.

Габітус «від землі» характерний для тих, хто хоче відійти від сільського способу життя і наблизитися до стилю життя міських мешканців. Він властивий для сільських мешканців, які або не працюють на землі, або працюють на землі вкрай епізодично. Цей габітус є нестійким, його носії можуть

бути представлені в різних групах селян: непрацевлаштованих або тимчасово безробітних селян; серед тих, хто не хоче працювати на землі так, щоб вважати її своїм основним місцем отримання прибутків, проте не можуть собі цього дозволити з матеріальних причин; сезонні сільськогосподарські працівники тощо. В межах габітусу ставлення до землі можна виокремити як постійні спроби «втекти з села», «шукати щастя в місті» тощо. Стратегії носіїв габітусу «від землі» спрямовані на самореалізацію і перехід до більш привабливого способу життя, в якому немає місця тяжкій сільськогосподарській роботі.

Для габітусу «від землі» є характерною оцінка аграрної праці як тяжкої, невдячної; відмова від «селюковського» як від низького. В габітуальній моделі таких селян земля заперечується як цінність, разом з тим праця на землі та підтримка зв'язків із родичами в селі можуть залишатися важливою вимогою для життєзабезпечення, зокрема продуктами харчування. Зазвичай носії цього габітусу представлені серед «маятникових» трудових мігрантів до міст, заробітчан та сільської молоді, яка орієнтована на виїзд із села. Такий габітус є більш характерним для селян у приміських селах, які мають роботу в місті, частково – для студентів, які поїхали на навчання до міста, частково – для заробітчан.

У часи трансформації на зміну сталим формам трудової активності приходять комбіновані, змішані форми трудової поведінки, спрямовані на збільшення джерел доходів, коли в межах одного господарства і навіть на прикладі одного селянина форми трудової поведінки можуть мати комбінований характер. Розглянемо габітуальні моделі, які властиві комбінованим формам трудової зайнятості – габітус «біля землі», що виникає за умов комбінації аграрного і неаграрного типу зайнятості.

Габітус «біля землі» властивий багатьом групам сільських мешканців, до яких входять і сільська інтелігенція, і «міські селяни», і родини заробітчан, підприємці у сфері послуг і торгівлі на селі та ін. Розглянемо варіації габітуальної моделі всередині таких груп більш детально.

Міські селяни «біля землі». «Міські селяни» – це умовна назва для тих, хто повернувся в село після тривалого життя в місті, частіше за все – пенсіонери. Для них ведення особистого підсобного господарства є, як правило, допоміжною практикою, яка не спрямована на вирішення питань життєзабезпечення. Незважаючи на досвід міського способу життя, такі сільські мешканці відносно легко повертаються до практик сільського життя, вносячи до нього необхідні запозичення із засвоєного міського стилю. Своєрідна легкість у поверненні міських пенсіонерів до життя в селі може бути пояснена як відносно високими для сільської місцевості розмірами пенсії городян, так і тим, що вони протягом життя залишалися габітуально близькими і не розривали зв'язків із селом і, наразі, лише повертаються в стартовий габітус.

Сільська інтелігенція і службовці «біля землі». Цей габітус характерний для тих селян, чие основне джерело доходів – це професія. Сільський спосіб життя для цієї групи формується проживанням на землі, але з максимальною відстороненістю від аграрної праці. На тлі стрімких змін відносно стабільною і звичною для селян залишається зайнятість у державних органах влади, на підприємствах соціальної сфери, які в сільській місцевості представлені сільрадами, школами, дитячими садками, фельдшерсько-акушерськими пунктами, поштою, бібліотеками, клубами тощо. І хоча сільська інтелігенція і службовці, як правило, так само обробляють городи, як і більшість сільських мешканців, навіть можуть збільшувати обсяги роботи в особистому підсобному господарстві за економічної потреби, проте габітуально вони зберігають і підкреслюють габітус саме професійної групи (наприклад, «освітяни»). Ця група також є групою носіїв культури, яка транслює приклади, зразки правильного способу життя для решти селян. Сільська інтелігенція як група постійно оновлюється і самовідтворюється за рахунок успадкування. Це найбільш стабільний габітус у сучасному селі, який має довгу традицію і залишається практично незмінним, ніби «законсервованим».

Родини заробітчан «біля землі». Це відносно новий габітус, він активно формується всередині групи «родин заробітчан», тобто серед тих, хто живе в селі, поки інші члени домогосподарства перебувають на заробітках. Головне джерело доходів для родин заробітчан – це заробітки трудових мігрантів. Зазначимо, що габітуси самих заробітчан (а не членів їхніх родин) не є цілісними за ознакою практик і смаків, тому ми відносимо їх до неаграрного типу зайнятості у попередньо розглянутому габітусу «проти землі». Серед короткотермінових, сезонних заробітчан багато тих, хто воліє повернутися до життя в селі, але вимушений працювати за кордоном; проте не вони виступають основою для забезпечення групи «родин заробітчан», а ті, хто намагається не повертатися до села в близькій перспективі.

Маятникові трудові мігранти «біля землі». Габітус властивий тим сільським мешканцям, які працюють у місті, проте повертаються до села щоденно, або працюють у місті вахтовим методом. У цьому габітусі акцентуються запозичення і спостереження за міськими стилями життя.

Підприємці «біля землі». Цей габітус формується завдяки інтенсивним контактам із містом і світом; характері форми зайнятості сільських мешканців у цьому габітусі – підприємництво (торгівля, послуги) та малий бізнес (виробництво). Габітус передбачає активний контакт із навколишніми містами, пошук джерел для розвитку власної справи, запозичення нових ідей, активну трансформацію сільського світу через нові практики і стилі.

«Городяни», дачники, дауншифтери і «диваки» «біля землі». Здатність цих людей жити сільським способом життя, не маючи стосунку до агровиробництва, базується на особистісних властивостях таких людей. Також важливим є наявність значних обсягів вільного часу (тривалі літні відпустки, можливість систематичних канікулярних або святкових відпусток); гарантований (можливо і невеликий) дохід, що може підкріплювати підробітками (репетиторство, гонорари, послуги) або дистанційною роботою, тобто їхні статки дозволяють економно прожити в селі тривалий термін, а наявність значних обсягів вільного часу, незважаючи на відсутність навичок, навчатися вести дрібне підсобне господарство. Серед тих, хто мешкає в селі сезонно, можна виокремити такі групи, як «дачники» та «городяни», а серед тих, хто переїхав до села, – дауншифтери і «диваки». У їхньому портреті є така важлива спільна риса, як наявність вільного часу для систематичної роботи на землі (через скорочення, тимчасове безробіття, великі літні відпустки тощо). Зазначимо, що зі зростанням економіки кількість таких «городян» зменшується, перетворюючи їх на сезонних «дачників». Для цієї групи ведення підсобного господарства перестає бути формою зайнятості; село стає місцем відпочинку, відпустки і оздоровлення, а робота на городі – виробництвом для внутрішнього споживання, або хоббі. Наразі, в мальовничих селах України поодинокі з'являються, так звані, «диваки» і дауншифтери – ті, хто усвідомлено переїхав до села і має можливість працювати дистанційно у місті; в селі вони живуть окремо від селян або групуються в екоспільнотах, на хуторах тощо. Зазначимо, що ми розглядаємо лише тих, хто мешкає в сільській місцевості постійно і не є туристом.

Відмінності неаграрних форм зайнятості в габітусі «без землі» і «проти землі» полягають у наявності інших джерел і механізмів отримання статків, окрім доходу від аграрного типу зайнятості. Габітуальна модель «біля землі» властива тим родинам селян, чії джерела доходів комбіновані. Для всіх цих груп робота на землі не є основною формою зайнятості (основні джерела доходів таких родин не пов'язані із заробітком на землі), проте тією чи іншою мірою аграрна зайнятість зберігається або сезонно посилюється. Найчастіше зайнятість в особистому підсобному господарстві виконує для них функцію часткового самозабезпечення продуктами харчування, а участь у сезонних сільськогосподарських роботах або збиральництво на продаж є, радше, додатковим видом підробітку, а не основою зайнятості.

Таким чином, здійснений нами аналіз дозволив визначити основні тенденції та характер змін у сільському способі життя, які впливають на стиль життя і сільські повсякденні практики. По-перше, за умов сучасного стану аграрного сектору економіки, який вже не забезпечує селян роботою на агровиробництві, провідної форми зайнятості українських селян більше не існує, існує сукупність форм зайнятості. По-друге, більше не існує єдиного сільського способу життя. Внаслідок трансформацій виникає ситуація комбінованої зайнятості із застосуванням усіх доступних форм трудової поведінки. По-третє, заробітчанство і посилення «маятникової» трудової міграції, підприємницька діяльність, організація торгівлі і сфери сервісу на селі створюють нові смаки і практики, і що забезпечує основу для розвитку полістилізму на селі.

Для комплексного аналізу способу життя не достатньо лише позначити наявні форми зайнятості. Є практики системотворчі, навколо яких формується спосіб життя, а є допоміжні (спорадичні) практики, комбінація яких дає можливість говорити про різні типи і варіації стилю життя. Тому необхідний змістовний аналіз та визначення впливу різних практик на сукупну організацію сучасного сільського стилю. Використовуючи культурний та габітуальний вимір стилів життя, ми довели, що означені габітуальні характеристики прямо пов'язані з характером праці на землі та ставленням сільських мешканців до землі: габітуси «на землі», «біля землі» чи «від землі» проявляють себе через характерні смаки і практики.

Література:

1. Стиль человека: психологический анализ / [под ред. А. В. Либина] – М. : Смысл, 1998. – 310 с.
2. Образ жизни: теоретические и методологические проблемы социально-психологического исследования / Е.И.Головаха, Л.В.Сохань, В.А.Тихонович и др. – К. : Наук. Думка, 1980. – 299 с.
3. Стиль жизни личности: теоретические и методологические проблемы / Л.В.Сохань, Е.И.Головаха, В.А.Тихонович и др. – К. : Наук. Думка, 1982. – 371 с.
4. Батыгин Г.С. Концептуальная модель образа жизни и система показателей / Г. С. Батыгин // Общественные науки. – 1981. – № 2. – С. 69-82

5. Общее и особенное в образе жизни социальных групп советского общества / [отв. ред. И. Т. Левыкин] – М.: Наука, 1987. – 137с.
6. Теоретические и методологические проблемы исследования образа жизни. М. : ИСИ АН СССР, 1979. – 189с.
7. Бутенко А. П. Социалистический образ жизни (Методологические проблемы исследования) / А. П. Бутенко, А. С. Ципко, В. П. Киселев. – М., 1975. – 103 с.
8. Alexander J. The Meanings of Social Life: a Cultural Sociology / Jeffrey Alexander. – New York: Oxford University Press. – 2003. – 296 pp.
9. Александер Дж. Культурная травма и коллективная идентичность / Дж. Александер // Социологический журнал. – 2012. – № 3. – С. 5-40.
10. Бевзенко Л. Стили жизни переходного общества / Любовь Бевзенко. – К.: Институт социологии НАН Украины. – 2008. – 144 с.
11. Стили життя: панорама змін / [за ред. М. О. Шульги]. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2008. – 416 с.
12. Головаха Е. Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе / Евгений Головаха, Наталия Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2001. — № 4. — С. 5–22.
13. Кононов И. Ф. Самоидентификация субъекта и топология дискурсивных пространств / Кононов Илья Федорович // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – 2013. – № 23(3). – С. 268-272.
14. Мусієздов О. О. Ідентичність місця як результат середовищної соціалізації / Мусієздов Олексій Олександрович // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2012. – № 993. – Вип. 29. – С. 32-37.
15. Мусієздов О. О. Зміна уявлень суспільства про соціальний простір як прояв символічного аспекту соціальної трансформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.01 / Олексій Олександрович Мусієздов . – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2002 . – 19 с.
16. Буравой М. Транзит без трансформации: инволюция России к капитализму / М. Буравой // Социологические исследования. – 2009. – № 9. – С. 3-12.
17. Тарасенко В. І. Проблема соціальної ідентифікації українського суспільства (соціотехнологічна парадигма) / В. І. Тарасенко, О. О. Іваненко. – К.: Інститут соціології НАН України. – 2004. – 576 с.
18. Ахиезер А. С. Между циклами мышления и циклами истории // Общественные науки и современность. — 2002. — № 3. —С. 122—132.
19. Ахиезер А. С. Миграция в российской истории // Полития. — 2004. — № 4. — С. 69—76.
20. Скотт Дж. Моральная экономика деревни / Скотт Дж. // Неформальная экономика. Россия и мир / [под ред. Т. Шанина]. – М.: Логос. – 1999. – С. 541-544.
21. Скотт Дж. Оружие слабых: обыденные формы сопротивления крестьян / Скотт Дж. // Крестьяноведение. Теория. История. Современность. Ежегодник. 1996. / [под ред. В. Данилова, Т. Шанина]. – М.: Аспект Пресс. – 1996. – С. 26-59.
22. Арутюнян Ю. В. Опыт социологического изучения села / Ю. В. Арутюнян. – М.: Издательство МГУ. – 1968. – 392 с.